

Komunikacije u multikulturnom islamskom društvu

Naser Bahonar

Univerzitet "Imam Sadiq", Teheran, I. R. Iran

rezime

Pluralizam i kulturne različitosti jedne su od važnih tema u znanostima koje se bave izučavanjem kulture, te se izučavanje njihova utjecaja na kvalitet društvenih komunikacija ubraja među najznačajnija pitanja u pogledu istraživanja kulturnih veza. Kao što je poznato, kako bismo pružili potporu različitim oblicima multikulturalnog života, nužno je shvatiti kakvoću pluralizma. Naime, multikulturalnost među ljudima oblikuje se posredstvom različitosti njihovih rasa, nacija, narodnosti, vjerske pripadnosti, načina življenja i sl., i sve to treba valjano upoznati želimo li da taj kapital multikulturalnosti bude na ispravan i efekatan način uklopljen u okvire života zajednice, pružajući mu istinski vrijednu aromu.

Uvod

PLURALIZAM I KULTURNE različitosti jedne su od važnih tema u znanostima koje se bave izučavanjem kulture, te se izučavanje njihova utjecaja na kvalitet društvenih komunikacija ubraja među najznačajnija pitanja u pogledu istraživanja kulturnih veza. Kao što je poznato, kako bismo pružili potporu različitim oblicima

multikulturalnog života, nužno je shvatiti kakvoću pluralizma. Naime, multikulturalnost među ljudima oblikuje se posredstvom različitosti njihovih rasa, nacija, narodnosti, vjerske pripadnosti, načina življenja i sl., i sve to treba valjano upoznati želimo li da taj kapital multikulturalnosti bude na ispravan i efektan način uklopljen u okvire života zajednice, pružajući mu istinski vrijednu aromu.

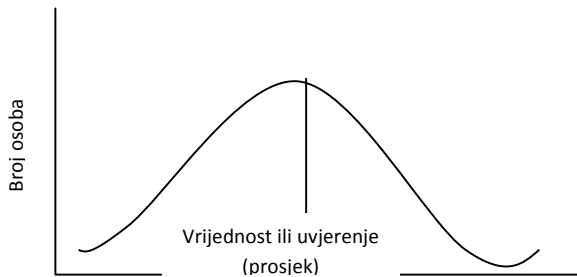
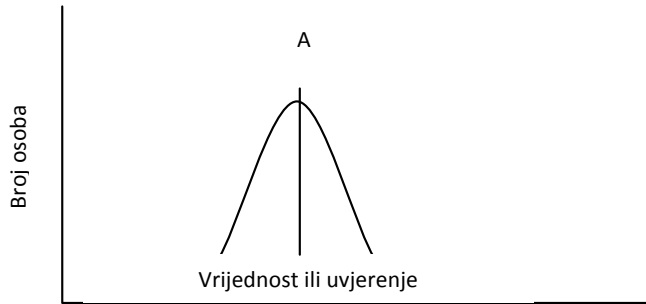
S druge strane, kulturni pluralizam u vidu nezdrave i neprikladne društvene komunikacije predstavlja sam po sebi opasnost po jedinstvo jednog društva i ustvari je važan faktor kulturne dezintegracije. Osmanska imperija, SSSR, Jugoslavija, ili Afganistan, kad je riječ o islamskom svijetu, historijski su dokazi te činjenice. Danas se različite društvene znanosti bave izučavanjima koja imaju cilj preduprijeti ili riješavati ovakve krize. Predstavljanje načela prema kojima se može uspostaviti sistem valjane kulturne komunikacije, u skladu s uvjetima multikulturnih društava, danas je jedan od važnih ciljeva proučavanja različitosti kultura i komunikacije među njima.

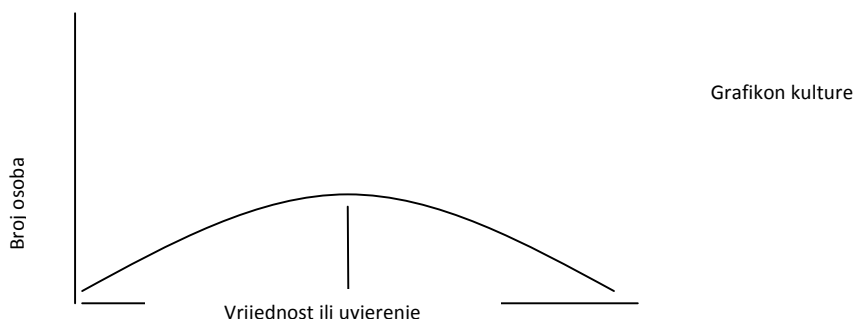
Islamska društva, također, još od najranijeg doba islama, bila su suočena s pitanjem multikulturalnosti i pojavama koje iz nje proizlaze. U doba kad je Poslanik islama, s. a. v. a. s., realizirao u Medini svoj uzvišeni ideal, dakle uspostavu islamskog društva, najveća prepreka s kojom se suočavao bila je kako riješiti problem naslijeđenih netrpeljivosti između tamošnjih različitih plemena i sljedbenika različitih religija. Islam ne samo da je inovativno i u skladu sa svojim svetim načelima kulturnog i društvenog jedinstva jednostavno prevazišao ovaj problem, nego je uspostavio model svemuslimanskog jedinstva bez obzira na nacionalne, rasne i kulturne različitosti, te je svijetu predstavio krovni pojam islamskog ummeta i na ovim načelima uspostavio sistem prožimanja među kulturama.

Ovaj tekst priređen je s namjerom analize i promocije nekih islamskih načela i rješenja pitanja komunikacije u multikulturnim islamskim društvima, kako bi pomogao u iznalaženju odgovora na brojna pitanja u vezi s kvalitetom željenih odnosa između različitih muslimanskih nacija, rasa i kulturnih grupa u islamskim društvima kao i odnosa prema vjerskim manjinama, odnosno kako bi odgovorio na problem ustanovljavanja kulturnog jedinstva u svekolikom islamskom društvu. Nadati se kako će ovaj rad poslužiti tek kao predložak za izradu cjelovitijih i detaljnijih studija u vezi s ovim pitanjem.

1. Kulturno jedinstvo i dezintegracija

Položaj svakog elementa ili kulturnog fenomena u nekom društvu može se predstaviti posredstvom grafikona. Npr., uzmemo li u obzir ukorijenjenost društva u određene vrijednosti, na jednoj strani grafikona imat ćemo izričitu podršku te vrijednosti i njenu odbranu, a na drugoj sve ono što je toj vrijednosti opozitno, dok će sredinu zauzimati indiferentnost spram date vrijednosti. O kulturi kao o nečemu relativno općenitom možemo govoriti onda kada veći dio društva ima sličan stav i djelovanje u pogledu određenih pojmova, vrijednosti i običaja. Kvalitet primjene ili djelovanja određenog dejstva možemo predstaviti preko triju sljedećih grafikona:

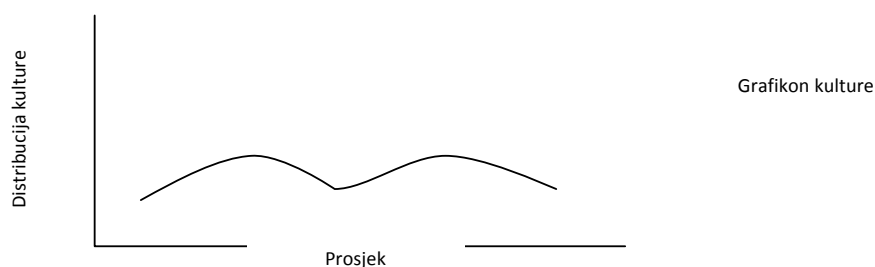

Grafikon A prikazuje zajednicu u kojoj postoji skoro puna saglasnost stavova i dijela članova tog društva u pogledu neke vrijednosti ili uvjerenja. Takav slučaj srećemo uglavnom u totalitarnim ili strogo tradicionalnim društvima, tamo gdje nema previše prostora za pojavu kulturnih različitosti.

Na grafikonu B prikazana je podjela kakva je uglavnom uobičajena, onakva kakvu najčešće i srećemo u statističkim pokazateljima. U takvoj podjeli nekih dvije trećine društva (uz određena odstupanja u kriterijima) prihvataju i zagovaraju stav koji se smatra prosjekom prihvatanja neke vrijednosti. U današnjim društvima, uza sve postojanje pluralnosti i različitosti u uvjerenjima i društvenim ponašanjima, podjela većine kulturnih elemenata unutar jednog društva smatra se normalnom. Grafikon C ostvaruje se onda kada postoji velika disperzija u ovom pogledu unutar jednog društva i kada ne postoji naročita orijentiranost na neki društveni stav ili ponašanje. U ovom slučaju može se raditi o jednom od dvaju stanja. Jedno je ono u kojem je onaj dio kulture koji se tretira ovakvim klasifikacijama izgubio svoj utjecaj u pogledu opstanka i života zajednice, te stoga njegove krupne promjene neće predstavljati naročiti problem. Drugi slučaj jeste kad se ovakva podjela tiče važnih kulturnih kategorija, što onda može dovesti do uzdrmanja društvene solidarnosti i svojevrsne konfuzije.

Ono što je u vezi s ovom raspravom posebno važno jeste postojanje relativnog jedinstva. Svaka ekstremnost odnosno ekstremizam smatra se velikom preprekom za procvat kulture jednog društva, no određivanje njegova poželjnog omjera ovisi o kulturnim i socijalnim uvjetima svakog društva pojedinačno. Tako, možemo ukazati i objasniti samo

neke slučajeve kod kojih je riječ o opasnom ekstremizmu. Jedan od takvih slučajeva vodi ka destrukciji kulture, odnosno o vrsti podjele kod koje se razina diverziranosti stalno povećava. Do destrukcije kulture dolazi onda kada se na našem grafikonu pojave dva ekstremna prosjeka, odnosno kada se radi o tome da postoje dvije ekstremne skupine koje ne samo da više nisu manjina nego su se koncentrirale na dvama različitim polovima, dok su oni koji su umjereni pretvoreni u manjinu. U ovakvom slučaju, u grafikonu kulture takva podjela bit će prikazana u obliku dvaju brežuljaka.

Kod ovakve vrste kulturne podjele, linija prosjeka odnosno ona koja prikazuje ljude koji slijede umjerenu struju rapidno opada, a dominantna tendencija kreće se ka jednom od dvaju ekstremnih polova, što uzrokuje dalju polarizaciju tih kulturnih elemenata. U navedenoj klasifikaciji kulture mogu se razlučiti dvije međusobno različite vrste: jedna onda kada se dva oprečna pola stvaraju zbog brojnosti njihovih pripadnika u društvu, a drugi se tiče protoka vremena. Naime, društvo u pogledu svojih kulturnih razlika ima relativna prožimanja s drugim društvima, ali je veoma strogo ukoliko se slične različitosti javljaju unutar samoga tog društva, a razlog je taj što takve različitosti dovode u opasnost same temelje na kojima neko društvo postoji (Abdi 1373: F1).

Dosad kazano odnosilo se na destrukciju i dezintegraciju kulturnih elemenata koje jedna skupina u društvu ima tendenciju podupirati, dok im druga oponira, što za posljedicu ima poljuljanost sprege među kulturnim elementima odnosno nestabilnost društva. No, postoji i druga vrsta kulturne disperzije koju Eliot objašnjava ovako:

“Koliko god da se čini kako napredak civilizacije stvara osobitije kulturne skupine, ne smijemo očekivati da taj napredak bude lišen opasnih konsekvenci. Tako je često profiliranje određene kulture

značilo nestanak neke kulture, a to je najdublja nesreća koja može snaći jedan narod. To nije samo jedna vrsta disperzije niti jedini aspekt s kojeg se može promatrati disperzija neke kulture, no ozbiljna šteta jeste propustiti uočiti uzroke i posljedice disperzije neke kulture... Tu slabost ne treba izjednačavati s bolestima jednog kastinskog sistema, kao što je to slučaj u hinduizmu.

Dezintegracija neke kulture dešava se onda kada se dvije ili više klasa međusobno toliko udalje da se praktično pretvore u različite kulture ili se kultura na razini više grupe podijeli na dijelove od kojih svaki za sebe predstavlja pokazatelj samostalne kulturne aktivnosti... Vjerski stavovi i običaji, filozofija i umjetnost, svi su oni (na Zapadu) obuhvaćeni tom tendencijom da se oblikuju kao samostalne škole oko kojih se okuplja jedan mali broj ljudi, ali je ta manjina u kvalitativnom smislu i u pogledu utjecaja na društvo izuzetno značajna. Ove dvije vrste dezintegracije kulture možemo imenovati kao kvantitativnu i kvalitativnu dezintegraciju.

Kako smo kazali, kultura obuhvata dva elementa: vrijednosti (ideale i težnje) i ponašanja, pri čemu su vrijednosti stvar svijesti, a ponašanja stvar prakse, te dominacija jednog nad drugim svakako ostavlja utjecaja. Iako svaka polarizacija ove vrste dovodi do opadanja jedinstva i međusobnog razumijevanja članova društva, nužno se ne okončava dezintegracijom kulture. Tad se, naime, javlja problem vremena, pri čemu se ponašanja međusobno prožimaju ili pojedinci u društvu te vrijednosti ili ponašanja tumače kao vlastite simbole. U tom slučaju polarizacija kulture vodi k oprečnostima u ponašanju i vjerovatno će okončati diverzivnošću kulture.

Kad se već dotičemo pitanja diverzivnosti kulture, razlučivanje između vrijednosti i ponašanja veoma je važno. Budući da su ponašanja praktična, ona se mogu iznijeti s pritiscima i nastaviti svojim pravcem. Stoga je veoma bitno da se pri kreiranju kulturne politike ne ograničimo samo na ona ponašanja u koja se možemo osvjedočiti, nego da obratimo pažnju i na kulturne vrijednosti i ideale. Jer, što udaljenost između ovih dvaju dijelova kulture bude veća, to će veći biti manjak kulturnog balansa.

Valja imati na umu da koliko god da je diverzivnost kulture mala u usporedbi s velikim kulturnim razilaženjima između naroda, osjetljivost njihove međusobne veze raste kroz kontakte među skupinama.” (Eliot 1369: 18–25)

Dakle, prema Eliotu, destrukcija i diverzija kulture ne ograničava se samo na oblikovanje dviju zasebnih kultura, nego je moguće da elementi neke kulture izgube svoje međusobne veze i da bude prekinuta svaka komunikacija među njima. Drugim riječima, kod prve vrste raščlanjivanja kulture novonastala kultura sadrži sve elemente kulture iz koje se razvila, dok se u drugoj vrsti raščlanjenja gube sastavni elementi pređašnje kulture, poput religije ili umjetnosti. Ovaj drugi slučaj češće se javlja u zapadnim, a prvi u društvima zemalja u razvoju.

2. Faktori koji prijete kulturnom jedinstvu

U društvima koja se odlikuju multikulturalnošću, sprega i razilaženja među kulturama igraju veoma važnu ulogu te na njih treba obratiti osobitu pažnju kad je riječ o pitanjima kulturnog jedinstva ili dezintegracije. Kulturna sprega podrazumijeva one skupine koje imaju važnu ulogu u općenitoj kulturi nekog društva, a posjeduju vlastite ideale, težnje i način življenja. Pod kulturno razilazećim grupama podrazumijevamo iste takve skupine čije su vrijednosti, težnje i način življenja u koliziji s dominantnom kulturom u nekom društvu. Takve skupine svjesno odbacuju neke od najvažnijih težnji i ideala šire društvene zajednice. Među takve skupine mogle bi se ubrojati rasne, plemenske i religijske kulture koje, svojim manjkom usaglašenosti s dominantnom kulturom društva, dovode do kulturne destabilizacije, ili, nasuprot tome, što je razina usaglašenosti i bliskosti kulturno razilazećih grupa s elementima dominantne kulture u društvu veća, društvo je stabilnije, čime je olakšano i rješavanje političkih i svakih drugih problema te grupe.

Iz izloženog je jasno da kulturni sporovi i trzavice u jednom društvu proistječu iz različitih faktora koji sami po sebi predstavljaju prijetnju po kulturno jedinstvo nekog društva. Neki od tih faktora jesu vanjski i nastaju pod utjecajem kontakata tog društva s vanjskom sredinom, a razina prihvatanja utjecaja drugih društava ovisi od njihove udaljenosti te kakvoće i trajnosti tih kulturnih kontakata, ali također i od međusobne kulturne istovrsnosti tih društava. Moguće je da kao rezultat toga osnaže i kulturno razilazeće skupine, što dovodi do poremećaja kulturne ravnoteže, posebno u situacijama kad neprijatelj nekog društva želi potaći sukobe i izazvati kulturnu krizu te tome pristupa smišljeno i planski.

No, mnoge prijeteće faktore kulturnom jedinstvu nekog društva

treba tražiti unutar njega samog. Katkada ti faktori leže u promjenama društvene strukture odnosno slabljenju ranije dominantnih težnji, a ponekad potječu iz loše koordinacije parcijalnih, dakle rasnih, nacionalnih, plemenskih ili vjerskih kultura u okviru šire društvene zajednice, što izaziva kulturnu disharmoniju i trzavice. Općenito posmatrano, osnovni faktori kulturnih sporova mogu se klasificirati na sljedeći način:

2. 1. Rasizam

Jedan od kulturnih faktora koji je nerijetko uzrok sporenjima između ljudi i razlog poremećaja u komunikaciji jeste uvjerenje u rasnu supremaciju. Prema rasističkim teorijama, ljudi po svojoj suštini nisu isti već su neke rase superiorne nad drugima i kvalitativno su ispred njih te su oni ti koji moraju biti nadređeni ostalim rasama. Jednom riječju, to je ono što imenujemo rasizmom. Najčešći i najočitiji primjer ove kulturne podvojenosti koja je kroz historiju ostavila traga na mnoga društva jeste ideja supremacije bijele nad crnom rasom. Tretirani kao niža rasa, crnci su kroz historiju ponižavani i zlostavljani, pa su čak bivali i tjelesno podređeni i zloupotrebljavani od strane bijelaca. Rasizam je služio kao ideološko opravdanje zvjerskog ponašanja i korištenja crnaca kao radne snage za najprljavije i najteže fizičke poslove. Na osnovi boje kože zlodjela su posmatrana kao dobro, a diskriminacija je zamijenila civiliziranost.

Rasističke predodžbe bile su se toliko uvriježile u kulturu da su čak i neki veliki učenjaci na Zapadu, unatoč svom znanju i kulturi, bili pod njihovim utjecajem. Tako je David Hume rasnu netrpeljivost između bijelaca i pripadnika obojenih rasa smatrao prirođenom i držao je da se ta razlika ogleda u njihovim civilizacijskim dostignućima. Thomas Jefferson, utemeljitelj prosvjetiteljske teorije jednakosti među ljudima, smatrao je da priroda u pogledu razuma nije bila odveć darežljiva prema crnoj rasi. I Immanuel Kant drži kako na temelju rasne različitosti postoji ozbiljna razlika u snazi intelekta (Jordan 1995: 285–286).

2. 2. Nacionalizam

Drugi faktor podjela i razdvajanja među ljudima jeste postavljanje određenog naroda ili nacije kao temeljnoga kriterija, što je poznato kao nacionalizam. Današnji nacionalizam, koji insistira na faktorima poput tla, krvi, jezika, historije, klimatskih uvjeta i sl., doveo je u opasnost

jedinstvo čovječanstva i predstavlja prepreku ujedinjenju naroda na osnovu veze po pripadnosti ljudskom rodu. Komunikacije između nacija danas su otežane usljed njihova etnocentrizma, što dovodi do međunacionalnih sukoba kakvima smo posljednjih desetljeća svjedočili na Balkanu, u Afganistanu ili kroz brojne krize na Crnom kontinentu.

Teorije nacionalizma brojne su i katkad su u međusobnoj koliziji. Johann Herder (1744–1803) i Johann Fichte (1762–1814), dvojica njemačkih mislilaca, insistiraju na ulozi zajedničkog jezika i historije na nastanak nacionalnog zanosa i formiranja nacija te jezik prepoznaju kao suštinsku manifestaciju zasebnog nacionalnog duha i identiteta svakog naroda. Ove teorije držale su se u islamskom svijetu ličnosti poput Namika Kemala (1840–1888) u Turskoj ili Abdullaha Nedima i Satia'l-Husarija (1880–1969) u Egiptu. Francuski nacionalizam, međutim, za razliku od njemačkog, zajednički jezik i historiju ne drži dovoljnim za nastanak pojma zajedničke domovine te, slijedeći teoriju Ernesta Renana, insistira na volji i opredjeljenju ljudi. Neki drugi teoretičari, poput Feuerbacha i Mustafe Kamila, insistiraju na važnosti i odrediteljskoj ulozi granica, rodovske veze i geografsko-klimatskih specifičnosti u pogledu pitanja nastanka nacija i nacionalne ideje (Sadat 1358: 29).

2. 3. Religijske / vjerske različitosti

Religija se ubraja među važne i utjecajne elemente kad je riječ o reguliranju vanjskih i unutarnjih komunikacija nekog društva. Unutar religijskog društva različite vjerske skupine itekako utječu na društvene odnose. U sistemima u kojima religija predstavlja okosnicu, odnos prema vjerskim manjinama uvijek je smatran jednim od problema koji bitno određuju kulturne odnose unutar društva. Svojevremeno su fanatične židovske vlasti stvorile nesnosne uvjete za kršćansku manjinu i odnosile su se krajnje nehumano prema nejevrejima. Međutim, prvih godina IV st., ozvaničenjem kršćanstva u Rimskom carstvu, situacija postaje nepovoljna za Židove, i to do te mjere da u *Encyclopaedia Britannica* čitamo: "Sve evropske regije u XVI st. bile su zatvorene za Židove. Nešto slobode uživali su tek u sjevernim područjima Italije i manjim dijelovima Francuske i Njemačke. Engleski parlament donio je 1648. godine zakon kojim se na smrt osuđuju svi koji poriču trojstvo. Ozvaničenjem protestantizma u Engleskoj 1668. godine katolicima je zabranjeno obavljanje vjerskih obreda na prostoru ove zemlje, dok su

se, s druge strane, francuske katoličke vlasti sve do kraja XVII st. krajnje surovo odnosile prema protestantima.”

Pitanje vjerskih manjina i njihovih sloboda postepeno se, tokom XVII, XVIII i XIX st., počinje tretirati i međunarodnim ugovorima poput Vestfalskog i Bečkog mira, Pariskog ugovora iz 1856. ili Berlinskog sporazuma iz 1878. godine. Naposljetku, formiranjem Lige naroda, nakon Prvog svjetskog rata, pitanje zaštite vjerskih manjina i njihovih prava dobilo je međunarodni karakter: “Zajamčenost punih sloboda i prava manjina mora biti izražena u samim ustavima država, a Liga naroda vodit će brigu o tome da se te odredbe i poštuju.” (Safdari 1340: 235)

Nakon Drugog svjetskog rata i formiranja Organizacije Ujedinjenih naroda, iako Povelja UN-a polaže posebnu pažnju na ljudska prava i slobode, u njoj se ne govori o pravima manjina napose. Generalna skupština UN-a na svom prvom zasjedanju proklamirala je: “Uzvišeni interesi čovječanstva nalažu da bude okončana svaka represija nad ljudima, vjerska i rasna diskriminacija.” Kako bi se takva odluka ispoštovala, s radom su otpočele Komisija za ljudska prava i Potkomisija za posebna pitanja zaštite manjina i sprečavanja diskriminacija 1947. godine. Većina poduzetih koraka, međutim, svela se na preporuke i proklamacije, tako da je pitanje vjerskih manjina do danas ostalo problematično i o njemu se još raspravlja.

I u islamskim društvima prisustvo vjerskih manjina ili manjinskih muslimanskih skupina jedan je od važnih problema u kulturnoj komunikaciji. Smisao mezheba, teozofska, vjersko-pravna i etička metodologija i propisi i sl. jesu pitanja koja se javljaju unutar islamskih društava. Muslimani se danas dijele u dvije velike skupine – sunnite i šiite. Obje te skupine unutar sebe imaju po nekoliko vjersko-pravnih škola. Nažalost, neupoznatost tih mezheba između sebe i s istinskim islamom, svojevrsni mezhepski ekstremizam i omalovažavanje ostalih, naturanje vlastitog mezheba umjesto dijaloga, svojevrsne hegemonističke nakane, i, važnije od svega, slabost pred svojim strastima, pojačali su mezhepska sporenja i narušili komunikaciju između mezheba, što je znalo dovesti do kulturne konfrontacije pa i do vojnih sukoba.

Postojanje tih rasnih, nacionalnih, vjerskih i ostalih različitosti stvara kod individue stav koji utječe na njegov odnos prema drugima i drugačijima. Imajući takav stav, individue prihvataju one informacije koje su u skladu s njim, a odbacuju one koje se kose s njihovim stavovima. Kao rezultat toga, lahko grade pozitivnu komunikaciju s onima koji

su unutar njihove kulturne grupe, dok imaju negativan odnos prema onima koji ne pripadaju njihovoj grupi. Tako, u slučaju kontakta s grupama o kojima već imaju izgrađen stav, ljudi taj stav po inerciji aktiviraju i on itekako utječe na društvene odnose koji se stvaraju. Predrasude i ponekad ekstremno neispravni kulturni stavovi koji proizlaze iz različitosti kultura imaju važnu ulogu u nastanku kulturnih sporova među društvima (Triandis 1376: 407–412).

Pored kazanog, fenomen nenormalnoga kulturnog pluralizma, koji dovodi do potpunog poremećaja sistema, uzrokovan je i faktorima poput sljedećih:

- neispravna socijalizacija individua unutar nekog društva;
- neiznalaženje načina da se relaksira postojeće društvene tenzije;
- postojanje nesuglasja između društvenog sistema i želja društvene sredine;
- situacija u kojoj sistem ima jasno definirane ciljeve, ali ne i sva potrebna sredstva za njihovo ostvarenje;
- kad različiti stožeri u društvu nisu međusobno usaglašeni te se među njima javljaju sporenja. (Rudolph 1356: 128–130)

3. Multikulturalnost u islamskom društvu

Kako smo naprijed vidjeli, multikulturalnost nekog društva može predstavljati važan pokretački faktor njegova razvoja i napretka, kao što može biti i preprekom na tom putu. Mnogi elementi uzrokuju takvu kompleksnost jednog društva, a ovdje ćemo, s gledišta islama, razmotriti tri koja smo naprijed naveli kao najvažnije prijetnje kulturnom jedinstvu, a to su rasa, nacija i religija.

Još u doba ranog islama, prisustvo ljudi različitih rasa u Medini potaklo je pitanje odnosa islama prema rasnoj različitosti. Kur'anski ajeti te predaje od Poslanika islama i prvaka Ehli-bejta jasno odbacuju i osuđuju svaku rasističku tezu, tako da, u skladu s tim, jedan musliman nikad nije imao prednost u odnosu na drugog samo zbog svoje boje kože. S gledišta Kur'ana, ljudi su stvoreni kako bi bili jedna zajednica odnosno ummet: "Ljudi su jednu zajednicu sačinjavali, a onda su se jedan drugome suprotstavili." (*Yunus*, 19)

Kako vidimo iz 13. ajeta sure *Hudžurat*, svi ljudi u suštini su iste

rase – one koja ima boju zemlje od koje su stvoreni. Ako naizgled i postoji neka razlika među njima, ona nipošto nije suštinske naravi, budući da su ljudi po svojoj suštini jednaki. Te izvanjske razlike nipošto ne mogu biti razlogom privilegiranosti jednog čovjeka nad drugim, a razloge prednosti može se tražiti samo u duhovnim osobenostima čovjeka i njegovoj bogobožnosti.

Poslanik islama devetog dana svog Oprosnog hadža obratio se ljudima okupljenim na Arefatu i izrekao svoju historijsku poruku u kojoj je, pored ostalog, kazao: *“O ljudi! Vas je sve Bog stvorio od jednog pretka i svi vi od Adema potječete, a Adem je od gline stvoren. Najbolji kod Boga je onaj koji Ga se ponajviše boji. Nema prednosti Arap nad nearapom niti nearap nad Arapom, osim po vjeri!”*

I doista, u ovom dijelu svoga govora, Poslanik islama objasnio je osnovni vrednosni kriterij i duhovne temelje islamskog društva, te je, nasuprot onima koji zagovaraju rasnu supremaciju, obznanio rasnu ravnopravnost u islamu i izričito kazao da su svi ljudi isti, budući da su svi stvoreni od iste zemlje.

Promotrimo li islamski nauk i pitanja kojima se bavi, shvatit ćemo da je islam religija kompatibilna s primordijalnom ljudskom prirodom te da iz nje proistječe božanska ideologija koja važi za sve ljude, kad god i gdje god živjeli. Upravo zato se u Kur'anu često sreće izraz O ljudi!, te se u mnogim ajetima, npr. u 28. ajetu sure *Saba'*, u vezi s osobenošću nebeske poslanice Vjerovjesnika islama kaže: *“Mi smo te poslali svima ljudima da radosne vijesti donosiš i da opominješ, ali većina ljudi ne zna.”* (*Saba'*, 28)

Kako, dakle, vidimo, Kur'an se obraća svim ljudima. Kur'anska poruka odnosi se na svakog čovjeka koji se rodi na ovoj planeti, ma kada i ma gdje da bude živio.

Zahvaljujući ovakvom nadnacionalnom stavu islamskog društva u Poslanikovo doba, Bilal Abesinac, Selman Perzijanac i Suhejb Bizantinac bili su posve ravnopravni Ebu Zerru Gafariju ili Ammaru Jasiru, i to u toj mjeri da je, upitan o njegovu porijeklu, Selman Perzijanac odgovorio: *“Sin sam jednog roba Božijeg. Bijah robom, pa me Bog Svevišnji, posredstvom Svoga poslanika, oslobodio, i bijah izgubljen, pa me preko Svoga poslanika uputio.”* (Motahhari 1375: 74–75). A sam Poslanik, opet, kaže: *“Nema prednosti Arap nad nearapom osim po bogobožnosti.”* (Tankeban 675). Za Alijevog hilafeta, njemu su se zbog nekog spora obratile dvije žene, od kojih je jedna bila Arapkinja

a druga nije. Shvativši da se prema njima posve jednako odnosi, ona Arapkinja prigovori hazreti Aliju, a on, na to, uze među prste nešto zemlje i reče: “Koliko god da gledam u ovu prašinu, ne uviđam neku razliku među njenim zrcima.”

U današnjim islamskim društvima, usljed historijskih i kulturnih razloga te različite situacije u kojima se nalaze, nacionalni pluralizam, u manjoj ili većoj mjeri, postoji. S gledišta islama, taj pluralizam zaslužuje poštovanje sve dok nije u koliziji s islamskom ideologijom. Nacionalne kulturne politike nipošto u središte svoje orijentiranosti ne smiju staviti nacionalno nauštrb kriterija bogobožnosti i bratstva po vjeri. Naime, Poslanik islama kaže: “Prođite se onoga ko se ponosi svojim plemenskim porijeklom, jer znajte da je to jedan od onih koji će poslužiti kao gorivo za Vatru džehennemsku.” (Hakimi 1360: 92–93) Također, rekao je: “To što je nekome otac Arap ne znači više do li isprazna riječ, jer ne bude li imao dobrih djela, njegovo porijeklo neće ga nikamo odvesti.” (Medžlisi 1361, sv. 21: 137).

Ili, kako bi kazao Ikbāl Lahuri:

*Božija naredba za sve ista,
a šatori nam različiti;
isti poziv pred svima,
jer srca nam jesu ista.
Bili iz Kine ili Hidžaza,
rosa smo istoga jutra;
svi smo mi isti narod,
svi rodbina jedan drugom.*

Činjenica koja pogoduje postojanju kulturnog pluralizma u islamskim društvima jeste postojanje različitih mezheba u okviru islama, što je možda i najveća prijatna kulturnoj homogenosti islamskog društva kao cjeline. Upravo tim kulturnim elementima koristili su se imperijalisti kako bi ostvarili svoje mračne ciljeve. Stoga jesu islamska ulema i veliki reformatori, i sunnitske i šiitske provenijencije, posvetili značajan broj svojih radova i društvenog djelovanja upravo prevazilaženju ovog problema. Stoga se na ovome mjestu posve prikladno podsjetiti ponečeg od onoga što su oni kazali o pitanju postojanja različitih mezheba u islamskom društvu.

Preminuli Kašiful-Gata, šiitski učenjak, autor je poznate maksime: “Djecu islama odlikuju dvije riječi: riječi jedinstva i jedinstvo riječi!” On,

dakle, jedinstvo riječi stavlja u istu ravan s riječima tevhida, kako bi dočarao njihovu važnost. Na drugome mjestu, u pogledu međusobnih veza islamskih mezheba, kaže:

“Pošto se muslimani slažu oko prihvatanja i slijeđenja kur’anskog teksta, kakvo se onda opravdanje može naći za njihove međusobne sukobe, zlobu i neprijateljstvo? Kur’an je dovoljan kako bi ih se okupilo i uspostavilo jedinstvo među njima, ma koliko da su daleko otišli njihovi međusobni sporovi i razmirice, jer ih Kur’an okuplja oko mnogih načela i veže ih najčvršćom vezom, dakle zajedničkim vjerovanjem u tehid, poslanstvo i ostala temeljna načela islama. Ishodište njihovih sporova i neprijateljstava jeste razlika u mišljenjima u pogledu razumijevanja nekih kur’anskih pitanja, poput pitanja idžtihada.

Najveća i suštinska, možda i jedina, razdijelnica između sunnita i šiita jeste pitanje imameta, u pogledu kojeg ove dvije strane zauzimaju suprotne stavove. No, unatoč tome, zar je moguće naći među šiitima nekoga ko bi tvrdio da onaj ko ne prihvata imamet otpada od islama ili među sunitima nekoga ko tvrdi kako onaj ko prihvata imamat više nije musliman? Nipošto! Pitanje prihvatanja ili neprihvatanja imameta nema veze s pitanjem islamskog jedinstva, ne čini dopuštenim krv i imetak drugoga muslimana, ne dopušta da ga se ogovara, ne umanjuje obavezu bratskoga odnosa prema njemu, niti mu uskraćuje bilo koje od prava koje jedan musliman polaže kod drugoga.” (Vaiz-zade Khorasani 1362: 223).

Allame šejh Muhammed Dževad Mugniyye u vezi s ovim pitanjem kaže:

“Musliman je onaj ko vjeruje i prihvata sva ona načela i odredbe koje islam izričito zastupa, a tri su takva načela: tehid, nubuvvet i vjerovanje u proživljenje. Onaj ko sumnja u ova načela ili ih svjesno ignorira, nije musliman, dok je musliman onaj koji ih prihvata, ispravno vjerujući u njih, bilo da je to njegovo vjerovanje proizvod promišljanja ili stvar oponašanja. (Vaiz-zade Khorasani 1362: 224).

I među sunitskom ulemom bilo je velikana koji su odbacivali mezhepski ekstremizam i poduzimali djelotvorne korake u svrhu približavanja među islamskim mezhebima i stvaranja kulturnog jedinstva u islamskim društvima. Jedan od takvih velikana bio je šejh Muhammed Šeltut (1893–1963), svojedobno veliki imam Al-Azhara, koji je na pitanje

o valjanosti slijedenja duodecimalnog šiizma odgovorio:

“Prvo, islamski nauk nijednog svog sljedbenika nije obavezao da slijedi neku konkretnu školu, već svaki musliman može slijediti svaku školu koja je ispravno prenesena i koja je u pismenom obliku izrazila svoje fikhske propise. Onaj ko slijedi neku od četiriju pravnih škola može početi slijediti i neku drugu, o ma kojoj da se radi.”

Drugo, džaferijska škola, poznata i kao škola duodecimalnog šiizma, jeste škola čije je slijedenje vjerozakonski dopušteno, baš poput slijedenja sunitskih pravnih škola. Prema tome, bilo bi dobro da muslimani shvate tu činjenicu i da se prođu fanatičnog, nepravednog i neispravnog odnosa prema onoj školi koja nije njihova, jer vjera Božija i njen vjerozakon ne podliježu nijednoj pravnoj školi niti su definirani slijedenjem neke konkretne među njima. Svi utemeljitelji pravnih škola bili su mudžtehidi, njihov idžtihad prihvaćen je od Boga Svevišnjeg, te oni koji sami nisu kadri provoditi idžtihad mogu slijediti njihove stavove i njihov fikih, s tim što između vrijednosti njihova ibadeta nema nikakve razlike.” (*Vezerat-e irshad*, 1363: 379–380)

Kao na velike zagovornike ideje islamskog jedinstva neizostavno treba ukazati na Sejjida Džemaluddina Asadabadija, šejha Muhammeda Abduhua, Abdurrahmana Kavakibija, Mirzu Širazija, Sejjida Muhammeda Tabatabaija, Behbehanija, šehida Fadlullaha Nurija, šehida ajetollaha Muderisa, Ikbala Lahurija, ajetollaha Burudžerdija i imama Homeinija.

3. 1. Jedinstvo uvjerenja ili ideološko jedinstvo

Kako bi se u jednom društvu uspostavila međusobna solidarnost i vjersko jedinstvo, u njegovim temeljima moraju ležati zajedničko uvjerenje i svjetonazor. Bez takve spona, duboko, sveobuhvatno i postojano jedinstvo nije ostvarivo. S gledišta islama, suština islamskog vjerovanja počiva na vjeri u Boga oličenoj u monoteizmu:

“O vjernici, bojte se Allaha onako kako se treba bojati i umirite samo kao muslimani! Svi se čvrsto Allahova užeta držite i nikako se ne razjedinjujte!” (*Ali ‘Imran*, 102–103)

Također, Svevišnji u Kur’anu kaže:

“Ova vaša vjera – jedina je prava vjera, a Ja sam – vaš Gospodar, zato se samo Meni klanjajte!” (*Al-Anbiya*)

Ustvari, to i jeste osnovno načelo ove vjere te se uz njega i druga

dva osnovna načela – vjerovanje u poslanstvo (*nubuuvvet*) i vjerovanje u proživljenje (*me'ad*) – i biva muslimanom. Vjerovanje u ova tri načela dovoljno je da bi neka osoba, u dogmatskom smislu, bila musliman, i ta tri načela zajednička su za sve islamske mezhebe. Tako se pripadnici svih mezheba unutar islamske kulture mogu pozvati na ova tri načela i na osnovu tih uvjerenja graditi valjanu međusobnu komunikaciju, kloneći se, pritom, pitanja oko kojih se međusobno spore:

“On vam propisuje u vjeri isto ono što je propisao Nuhu i ono što objavljujemo tebi, i ono što smo naredili Ibrahimu i Musau i Isau: “Pravu vjeru ispovjedajte i u tome se ne podvajajte!” (*Aš-Šura*, 13)

3. 2. Jedinstvo u slijeđenju Poslanika islama

Svi islamski mezhebi slažu se oko toga da su Knjiga Božija i sunnet Poslanika islama temeljni izvor islamskog nauka i zakona, i u tom pogledu nema sporova među njima:

“O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim. A ako se u nečemu ne slažete, obratite se Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje ljepše.” (*An-Nisa'*, 59)

Također, kaže se:

I pokoravajte se Allahu i Poslaniku Njegovu, i ne prepirite se da ne biste klonuli i bez borbenog duha ostali; i budite strpljivi, jer Allah je, zaista, na strani strpljivih. (*Al-Anfal*, 46)

Ustvari, sporenja se tiču toga da li pored Kur'ana i sunneta postoji još nešto što se može smatrati vjerskim dokazom? Šiiti u ovom pogledu dokazom drže i tradiciju imama iz Ehli-bejta, dok su za sunita njihove riječi tek na razini predaje odnosno fikhske presude nekog od poznatog vjerozakona, te same po sebi nemaju težinu vjerskog dokaza. I u pogledu samog sunneta postoje stanovita razilaženja između sunita i šiita. Obje grupacije, naime, smatraju da Poslanikov sunnet valja slijediti jednako kao i Kur'an, no postoji mnogo razilaženja oko toga da li je neka predaja doista sunnet odnosno riječ Poslanikova, ili se radi o krivotvorini. Svakako, pritom se radi o manjem dijelu poslanikovih predaja, tako da se ni među sunitima niti među šiitima može naći nekoga ko poriče ono što se smatra pritrđenim sunnetom. Ukratko, može se slobodno kazati da islamski mezhebi, oslanjajući se na uzvišena načela svog vjerovanja i praksu koja im je zajednička, mogu prevazići one različitosti među

njima koje ne utječu na činjenicu da svi oni jesu muslimani te na taj način popraviti svoje društvene komunikacije.

3. 3. Bratstvo po vjeri

S gledišta islama, bratstvo po vjeri temeljna je pretpostavka islamskog jedinstva, glavni društveni simbol i humana vrijednost. Međuljudski odnosi u društvu mogu počivati na različitim kriterijima, no najpostojaniji su oni koji počivaju na srčanoj odnosno emotivnoj vezi uspostavljenoj posredstvom nekih duhovnih činjenica. Kulturnoj komunikaciji unutar nekog društva to daje posebnu postojanost i dubinu. Proklamirajući bratsku vezu među vjernicima, islam izričito insistira na odnosima utemeljenim na međusobnoj naklonosti kao preduvjetu stvaranja bratskih osjećaja. Ovo bratstvo, uzrokovano vjerovanjem u islam i odgojno-etički sistem islama, jeste ono što zajednicu vjernika čini jedinstvenom:

“Vjernici su samo braća, zato pomirite vaša dva brata i bojte se Allaha, da bi vam se milost ukazala.” (*Al-Hudžurat*, 10)

Ili:

“I sjetite se Allahove milosti prema vama kada ste bili jedni drugima neprijatelji, pa je On složio srca vaša i vi ste postali, milošću Njegovom, prijatelji.” (*Ali 'Imran*, 103)

Onda kada se ovaj osjećaj bratstva i duboko emotivne solidarnosti stvori među različitim kulturnim slojevima društva, ljudi ne samo da će poštovati prava i interese jedni drugih, nego će, štaviše, osjećati osobiti užitek u tome da pomognu svome bratu da ostvari svoje pravo, te će njihova komunikacija biti posvema humana, utemeljena na osjećaju odgovornosti i težnje k ostvarenju zajedničkih ideala i društvenom napretku. Tako je kazano:

“Muhammed je Allahov poslanik, a njegovi sljedbenici strogi su prema nevjernicima, a samilosni među sobom; vidiš ih kako se klanjaju i licem na tlo padaju, želeći Allahovu nagradu i zadovoljstvo.” (*Al-Fath*, 29)

Poslanik islama, s. a. v. a. s., rekao je: “Vjernik je brat drugom vjerniku. Oni su poput jedinstvenog tijela, pa kad jedan organ bude zahvaćen bolešću, cijelo tijelo osjeća slabost.” (*Usul-i Kafi*, sv. 3. 24)

3. 4. Jedinstvo etičkih standarda

U društvu koje počiva na vjerskoj ideologiji, etički standardi proistekli iz religije, jesu najvažniji faktor oblikovanja društvenih komunikacija. S gledišta islama, držati se moralnih standarda jeste važan princip koji omogućava napredak pojedinca i društva, i to u pogledu ovog i budućeg svijeta. U načelu, kompletan sadržaj islamskog nauka jeste etički sadržaj, baš onako kako Poslanik islama, s. a. v. a. s., kaže:

“Poslan sam da usavršim lijepo moral kod ljudi.” Otud se može zaključiti da etički standardi, zajednički za sve islamske mezhebe, jesu važna pretpostavka za ostvarenje islamskog jedinstva, koje podrazumijeva odnose lišene svakog potcjenjivačkog odnosa prema drugima i pripisivanja superiornosti vlastitom mezhebu. Etički standardi poput poštivanja ugovora i sporazuma, upućivanja na dobro i odvratanja od zla, okrenutosti ka pravdi i pravednosti, spremnost na saradnju u dobru i bogobožnosti, izbjegavanje odavanja strastima, jednom riječju okrenutost ka pobožnosti, pretpostavke su za izgradnju komunikacija koje će voditi ka jedinstvu islamskog društva unatoč njegovu kulturnom pluralizmu.” (*Hakim 1377: 96–103*)

I druga načela koja se tiču islamskog jedinstva svode se na činjenicu da je islam domovina muslimana te se zajednički identitet muslimana formira posredstvom islamskih pojmova koji su im zajednički i islamske kulture koju dijele. Tako, oslanjajući se na tu kulturu i taj zbilja zajednički identitet, razlike u parcijalnim kulturama mogu se smatrati perifernim pitanjem jer islamsko jedinstvo podrazumijeva integraciju svih tih kultura u zajedničku islamsku kulturu.

4. Islam i komunikacije u multireligijskim društvima

Jedan od kulturnih elemenata koji uzrokuju kulturni pluralizam jeste prisustvo sljedbenika drugih religija u islamskom društvu. Odnos prema vjerskim manjinama u islamskoj ideologiji nikada nije značio odnos prema strancima. Naime, nemuslimani u islamskom društvu mogu, pod osobitim uvjetima i kroz bilateralni sporazum s muslimanima, steći status svojevrsnih saveznika te biti punopravni članovi društva, pa čak i velikog islamskog ummeta. Upravo su tako u ranom islamskom društvu, oblikovanom od strane samog Poslanika islama, različita plemena u i oko Medine ujedinjena, te su Arapi i Židovi predstavljali jedinstveni ummet.

Kako bismo bolje shvatili smisao tog ugovornog odnosa i položaj vjerskih manjina u islamskom društvu, potrebno se upoznati s nekim ključnim terminima koji se u muslimanskom vokabularu tiču ovoga pitanja.

Prvi takav termin jeste *kafir*. Kafirom se naziva onaj ko poriče Božije postojanje ili pripisuje Bogu druga, ne prihvata Muhammedovo, s. a. v. a. s., poslanstvo ili poriče neko od načela vjerovanja. Kafiri se, prema kriteriju njihovih vjerskih stavova, dijele u dvije skupine:

Ehli-kitab (narod Knjige) – gdje se, s gledišta šiitskog fikha, svrstavaju kršćani, Židovi i zoroastrijanci. Dokaz da kršćani i Židovi spadaju među narod Knjige jeste 156. ajet sure *Al-An'am*, dok se u pogledu zoroastrijanaca poziva na Poslanikovu predaju.

Ghayr-i ehli-kitab (oni koji nisu narod Knjige) jeste odrednica koja se odnosi na sljedbenike svih drugih religija, idolopoklonike i ateiste.

S druge strane, u odnosu prema muslimanima postoje tri vrste njihova statusa, i to:

Zimije. – Stalni je ugovorni status o lojalnosti koji omogućava sljedbenicima Knjige život u islamskom društvu, a riječ je o bilateralnom ugovoru koji ovi sklapaju s muslimanima. U skladu s ovim, i kafiri se onda dijele u dvije kategorije: oni koji su u ugovornom odnosu s muslimanima, odnosno imaju status zimija, i oni koji takav status ne uživaju. Osnovni smisao ovog ugovora jeste osiguranje atmosfere mirnog suživota i saradnje između sljedbenika različitih religija unutar islamskog društva. S obzirom na to da se radi o sporazumu koji je sklopljen bez prisile i uza saglasnost obiju strana, umnogome je drugačiji od nametnutih odredbi međunarodnih deklaracija i propisa u pogledu odnosa prema vjerskim manjinama (Zendžani, 1362: A 57–58).

Druga vrsta sporazuma jeste ugovor o sigurnosti koji se na određeno vrijeme sklapa s pojedincem ili grupom nevjernika s kojima su muslimani u ratnom stanju. Razlika između ovog i sporazuma sa zimijama jeste u tome što je muslimanska država koja je sklopila sporazum sa zimijama dužna preuzeti na sebe odbranu njihovih života i imetaka, što kod ovog sporazuma nije slučaj. Ovaj ugovor ustvari omogućava trgovinsku, diplomatsku i druge oblike saradnje s nemuslimanskim narodima (Ibrahimi, str. 124). Ovakav sporazum u skladu je s kur'anskim ajetom u kojem se kaže:

“Ako te neki od mnogobožaca zamoli za zaštitu, ti ga zaštititi da bi saslušao Allahove riječi, a potom ga otpremi na mjesto pouzdano za njega.” (*At-Tawba*, 6)

Treće predstavlja mirovni ugovor sa sljedbenicima drugih religija koji ne žive u okviru islamskog društva. (Ibrahimi, str. 124)

Ugovor sa zimijama u islamskoj kulturi ima svoje osobitosti koje valja poznavati kako bi se stekla šira slika o ovoj vrsti komunikacija unutar islamskog društva. Prije svega, radi se o ugovoru s vjerskim manjinama na koji one svojevrijedno pristaju. U islamskom društvu ne postoji nikakva vrsta pritiska na neku vjersku manjinu kako bi ona prihvatila status zimija te manjine taj status mogu samo svojevrijedno prihvatiti.

Drugo, taj ugovor nije nužno trajan i zimije ga uvijek mogu jednostrano razvrgnuti ukoliko osjete potrebu da to učine, čime, opet, izlaze iz okvira zaštite islamskog društva.

Treće, takav ugovor jeste obavezujući za muslimane, budući da je islamska država dužna prihvatiti ponudu vjerske manjine koja želi prihvatiti status zimija, i muslimani su im tada obavezni pružiti sva prava koja takav ugovor predviđa. Svakako, tim ugovorom predviđene su izvjesne obaveze za obje strane kojih se one moraju pridržavati, a ključne odredbe uvijek su iste u svakom takvom ugovoru, s tim što se, ukoliko to uvjeti nalažu, mogu dodati i još neke. U svakom slučaju, obaveze zimija podrazumijevaju sljedeće kategorije:

Plaćanje džizije. Džizija je neka vrsta sporazumnog poreza za koji se zimije obavezuju da će ga plaćati islamskoj državi. Iznos tog poreza nije strogo definiran i zavisi od mišljenja poglavara islamskog društva, s tim što plaćanje tog poreza oslobađa zimije od vojnih obaveza i ostalih poreza spram islamske države. Postoje i slučajevi kad su zimije oslobođene tog poreza, recimo ukoliko tako zahtijevaju interesi islamske države, ukoliko se srca vjerskih manjina nastoji pridobiti za islam, ukoliko muslimani nisu u stanju ispunjavati svoje obaveze prema zimijama ili ukoliko ovi ipak učestvuju u vojnim snagama islamske države.

Poštovanje islamskih zakona i društvenih odredbi. Jedna od obaveza zimija jeste poštovati zakone i propise islamskog društva i države.

Lojalnost. Zimije se ne smiju upuštati u bilo kakve spletke protiv islamske države niti poduzimati korake koji bi joj na bilo koji način mogli naštetiti.

Islamsko društvo, također, ima obaveze koje proistječu iz sporazuma sa zimijama, a one podrazumijevaju sljedeće:

Osiguranje njihova potpunog imuniteta. Primarna obaveza muslimana spram zimija jeste osigurati punu zaštitu njihova života, imetka i časti, te

braniti štíćenike od svake vanjske ili unutrašnje opasnosti. U biti, riječ je o svojevrsnom jednostranom ugovoru o odbrani.

Vjerska sloboda. Pripadnici triju rečenih religija u statusu zimija slobodni su obavljati svoje vjerske obrede. U skladu s poštovanjem koje islam ukazuje ovim trima religijama, njihovim sljedbenicima dopušten je i vjersko-prosvjetni rad, te čak, u granicama zdrave logike i argumenata, mogu javno raspravljati o pitanjima vjere, no zabranjeno im je pritom vršiti propagandu protiv islama. Također, njihovi svećenici i imetak vjerskih zajednica uživa potpuni imunitet u odnosu na islamsku državu.

Autonomija pravosuđa. Jedno od pitanja na koja treba obratiti posebnu pažnju kad je riječ o vjeskim manjinama jeste pitanje pravosuđa. Islam im dopušta da se za rješavanje svojih sporova obrate islamskom pravosudnom sistemu ili vlastitim sudskim organima. U svakom slučaju, pripadnicima vjerskih manjina bit će suđeno u skladu s propisima njihove vjere. (Ibrahimi, 139–142)

Sloboda odabira boravišta. Vjerske manjine, baš kao i ostali podanici države, imaju punu slobodu odabira mjesta življenja i mogu ga promijeniti kad god to požele. Ukoliko se odluče živjeti u zasebnim kvartovima, kuće mogu graditi po vlastitom nahođenju, no ukoliko žive u kvartovima skupa s muslimanskim stanovništvom, ne smiju graditi kuće koje im omogućavaju pogled kojim bi se narušavala intima njihovih muslimanskih susjeda.

Sloboda privrednih i trgovačkih aktivnosti. Jedno od najvažnijih načela u pogledu ljudskih prava jeste sloboda privređivanja radi osiguranja potreba i razvoja ekonomije. Islam je pripadnicima vjerskih manjina pod njegovom zaštitom osigurao tu mogućnost i u potpunosti zaštitio njihovo pravo na privatno vlasništvo.

Nesmetano uživanje građanskih prava. Vjerske manjine koje uživaju status štíćenika u islamskom društvu nisu se dužne pokoravati islamskim propisima u pogledu braka, razvoda, nasljeđivanja i sl., a njihovi vjerski propisi u vezi s tim u islamskom su društvu ozvaničeni te će svako postupanje u skladu s njima biti poštovano.

Sloboda društvenog djelovanja. U islamskom društvu, čiji zvaničan sastavni dio jesu i vjerske manjine, njihovi pripadnici mogu slobodno učestvovati u društvenim aktivnostima te se koristiti svojim individualnim potencijalima u svrhu svekolikog razvoja i napretka društva. Jedna od takvih aktivnosti jeste i izbor vlastitih predstavnika u državnu

skupštinu te učešće u odlučivanju o svim važnim društvenim pitanjima.

5. Uspostava međukulturnih komunikacija u islamu

Kako smo mogli vidjeti, islam je od prije 1.400 godina do danas uvijek imao jasan i konkretan stav u pogledu položaja i uloge vjerskih manjina u islamskom društvu i, izuzev određenih sitnijih vjersko-pravnih pitanja, u vezi s ovim nikada nije bilo nejasnoća ili sporenja. Otkako je Poslanik islama, s. a. v. a. s., ustanovio u Medini prvo islamsko društvo, njegov tolerantan i miroljubiv stav prema vjerskim manjinama bio je vječni obrasc ponašanja za muslimane, a sljedeći kur'anski ajet predstavlja vječnu parolu islama, kad je riječ o odnosu prema sljedbenicima drugih religija:

“Reci: ‘O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi, i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga Njemu ravnim ne smatramo i da jedni druge, pored Allaha, bogovima ne držimo!’ Pa ako oni ne pristanu, vi recite: ‘Budite svjedoci da smo mi Bogu pokorni!’” (*Ali ‘Imran, 64*)

Na osnovu naprijed kazanog i onoga što nalazimo u islamskom nauku, mogu se izvesti načela koja oblikuju društvenu komunikaciju s nemuslimanskim zajednicama u islamskom društvu, i koja su bezuvjetno nepovrediva. Ta načela jesu:

5. 1. Zaštita nezavisnosti muslimana

Reguliranje društvenih odnosa islamske države i muslimana prema pripadnicima manjina ne smije biti takvo da uzrokuje ovisnost ili nazadovanje muslimana odnosno ne smije dovesti u opasnost nezavisnost islamskog društva. Samootuđenje i manjak samopouzdanja oduvijek su u islamu bili tretirani kao ružne pojave (*Hud, 13; Al-Baqara, 107, An-Nisa’, 141*).

5. 2. Očuvanje dostojanstva islama

Ovo načelo oduvijek je bilo važan dio islamskog prava. Treba imati na umu da se pod tim ne podrazumijeva nikakva vjerska diskriminacija, već se radi o očuvanju islamskog dostojanstva u različitim aspektima društvenog života i to dostojanstvo ne smije biti narušeno tako što će nemuslimani preuzeti pod svoju kontrolu najosjetljivije centre

reguliranja života zajednice. U svjetlu ovog načela treba posmatrati većinu ograničenja koja se u islamskom društvu odnose na pripadnike vjerskih manjina.

5. 3. Sprovođenje odredbi i propisa islama

Društvene odredbe i propisi islama jesu kriterij odnosa prema vjerskim manjinama u islamskom društvu, kao što je to slučaj u pogledu propisa koji se tiču zimija. I muslimani i zimije dužni su poštovati ove propise, a islamska vlast ima obavezu da ih provodi.

5. 4. Sloboda propagiranja islama

Izgradnja sigurne i mirne sredine za miroljubivu koegzistenciju s pripadnicima vjerskih manjina ne znači smanjenje mogućnosti za propagiranje islama i širenje islamskih vrednota niti to smije biti preprekom za iznošenje vjerskih istina i pozivanje ljudi u islam.

5. 5. Zaštita teritorijalne cjelovitosti islamskog društva

Iako pojam islamski ummet ne podliježe nikakvim geografskim ograničenjima, uspostavom institucija poput države i nacije te pravnih okvira koji se odnose na njih, zaštita teritorijalne cjelovitosti islamskog društva ubraja se u ova načela i od svih strana očekuje se da to poštuju:

“Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavijčaja vašeg ne izgone – Allah, zaista, voli one koji su pravični.” (*Al-Mumtahina*, 8)

Zaključak

Naposljetku, iz svega na što je naprijed općenito ukazano može se zaključiti da islam poštuje postojeću multikulturalnost u društvu, nipošto i nikad ne previđa je niti odbacuje. Zapravo, taj pluralizam posmatra se poput živoga vrela koje, bude li u službi zajedničkih ideala islamskog društva odnosno u službi služenja Istini i Bogu, može samo poslužiti kao sredstvo procvata islamskog društva i njegove kulture. Izvjesno je da islamski ideal nipošto ne podrazumijeva potiranje pojedinačnih kultura kako bi se uspostavila jedinstvena kultura, nego to kulturno jedinstvo nastoji ozbiljiti čuvajući taj pluralitet. Partikularne kulture

pritom se u svojoj međusobnoj i komunikaciji s dominantnom kulturom u islamskom društvu moraju oslanjati na one vrijednosti koje nisu u koliziji s islamskim vrijednostima i koje neće predstavljati prijetnju kulturnom jedinstvu društva.

Kako bi se takvo jedinstvo ozbiljilo, islam je predvidio postupke i metode od kojih smo se nekima pozabavili u ovom radu. U tom smislu, dijagram kulture B možemo smatrati obrascem islamskih komunikacija u multikulturnom društvu, budući da se radi o obrascu koji je daleko od svakog oblika ekstremizma ili diskriminacije drugoga ♦

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić

Communication in a Multi-cultural Islamic Society

Naser Bahonar

Summary

Pluralism and cultural diversity are some of the most important scholarly topics that deal with the study of culture and the study of their influence on the quality of societal communication is among the most important issues in studying cultural relations. As it is well-established, in order to support different forms of multi-cultural life, it is necessary to understand the nature of pluralism. Namely, multi-cultural communication is shaped by the diversity of races, peoples, religious affiliation, lifestyle etc., and all this needs to be understood carefully if one wishes to see this capital of multi-culturalism to be properly and effectively incorporated in the life of a community, giving it a truly valuable aroma.